

Władysława Luczka

Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu

MOCNE I SŁABE STRONY PRZETWÓRSTWA EKOLOGICZNEGO

STRENGTHS AND WEAKNESSES OF ORGANIC FOOD PROCESSING

Słowa kluczowe: mocne strony, słabe strony, przetwórstwo ekologiczne, żywność ekologiczna

Key words: strengths, weaknesses, organic food processing, organic food

JEL Codes: Q56, Q57, O44

Abstrakt. Celem artykułu jest omówienie najważniejszych mocnych i słabych stron przetwórstwa ekologicznych surowców żywnościowych. Podstawą analizy były wyniki badań ankietowych przeprowadzonych wśród 75 przetwórców ekologicznych. Stwierdzono, że podjęcie przetwórstwa ekologicznego jest atutem i silną stroną badanych jednostek z uwagi na rosnący i niezaspokojony popyt na jego produkty. Natomiast słabą stroną przetwórstwa jest niski poziom produkcji wynikający z ograniczeń po stronie zaopatrzenia w surowce pochodzące z upraw ekologicznych oraz rozproszenie dostawców. Tworzenie grup producenckich po stronie podażowej oraz innych powiązań kooperacyjnych może w przyszłości przyczynić się do osłabienia wskazanych ograniczeń i lepszego wykorzystania potencjału tkwiącego w rolnictwie ekologicznym jako dostawcy surowców dla przetwórstwa.

Wstęp

Dynamiczny wzrost liczby gospodarstw ekologicznych i powierzchni upraw ekologicznych notowany w ostatnich latach w Polsce nie przełożył się w takim samym stopniu na wzrost podaży tych produktów i przetwórstwa [Komorowska 2009]. Siedmio- i ośmiokrotny wzrost tych wielkości od czasu objęcia rolnictwa ekologicznego wsparciem unijnym w latach 2004-2014, nie znajduje odzwierciedlenia w wysokiej dynamice przyrostu podaży surowców ekologicznych i ich przetwórstwa. Produkcja i przetwórstwo okazały się słabym ogniwiem ekologicznej gospodarki żywnościowej, którą cechuje niska spójność jej składowych elementów [Kociszewski 2014]. Faza produkcji surowców ekologicznych jest niedostatecznie powiązana zarówno z przetwórstwem, jak i z rynkiem. Przyczyn tego stanu należy upatrywać w wielkości i cenie oferowanego surowca przez producentów rolnych, jak również w samym przetwórstwie i jego ograniczeniach [Koreleska 2009]. Utrzymujące się po stronie przetwórstwa ograniczenia są jedną z przyczyn niedopasowania podaży żywności ekologicznej do rosnącego popytu. To z kolei skutkuje istnieniem rynku producenta żywności ekologicznej z negatywnymi zjawiskami jakie mu towarzyszą. Jednym z najbardziej niepokojących zjawisk są wysokie ceny tych produktów ograniczające dostęp do nich zdecydowanej większości konsumentów. Ich utrzymywanie się zaprzecza zasadzie sprawiedliwości społecznej, na której opiera się rozwój zrównoważony, którego elementem jest również rolnictwo ekologiczne i jego rynek. Powstaje pytanie, jakie ograniczenia występujące po stronie przetwórstwa prowadzą do utrzymywania się nierównowagi podażowej na rynku żywności ekologicznej? Jakie są ich źródła, charakter i szczególne cechy?

Celem artykułu jest przedstawienie istoty oraz słabych i mocnych stron przetwórstwa surowców pochodzących z upraw ekologicznych. Przedstawiono wyniki badań ankietowych przeprowadzonych wśród 75 podmiotów zajmujących się przetwórstwem tych surowców. Podstawą badań był kwestionariusz ankiety wysłany drogą pocztową do wszystkich przetwórców żywności ekologicznej w Polsce.

Stan przetwórstwa ekologicznego w Polsce

Przetwórstwo ekologiczne opiera się na wykorzystaniu surowców pochodzących z rolnictwa ekologicznego. Podlega określonym regulacjom, które odnoszą się do rolnictwa ekologicznego i jego produktów. Przetwórstwo produktów z surowców ekologicznych musi spełniać określone warunki wynikające przede wszystkim z dwóch unijnych aktów prawnych:

- rozporządzenia Rady (WE) nr 834/2007, które określa ogólne cele i zasady produkcji ekologicznej,
- rozporządzenia Komisji (WE) nr 889/2008, dotyczącego szczegółowych zasad wdrożenia rozporządzenia Rady (WE) nr 834/2007 w sprawie produkcji ekologicznej i znakowania produktów ekologicznych w odniesieniu do produkcji ekologicznej, znakowania i kontroli.

Rozporządzenie nr 889/2008 określa warunki przetwórstwa ekologicznego dotyczące stosowanych surowców, metod wytwarzania, znakowania, przechowywania i transportu. Są one szczególnie ważne w przypadku, gdy przedsiębiorstwo prowadzi równocześnie przetwórstwo wykorzystując surowce konwencjonalne i ekologiczne, co jest dość często stosowaną praktyką. Zachodzi wówczas konieczność przestrzegania ściśle określonych zasad przetwórstwa ekologicznego, tak aby zapewnić jego wyodrębnienie na różnych etapach łańcucha żywnościowego. Chodzi w szczególności o przestrzeganie następujących najważniejszych wymogów:

- przestrzennego i czasowego oddzielenia produkcji w przypadku korzystania z tych samych maszyn i urządzeń dla przetwórstwa ekologicznego i nieekologicznego,
- przechowywania, pakowania i transportu zapewniającego fizyczne oddzielenie produktów ekologicznych od produktów pozostałych w taki sposób, aby uniknąć ich mieszania się lub zamieszania,
- prowadzenie rejestru wszystkich działań, tj. praktyk, procedur, substancji wykorzystywanych do produkcji, procesów monitorowania.

Przebieg procesu przetwórstwa ma znaczenie dla całościowej oceny przeprowadzanej przez jednostki certyfikujące, na podstawie której przedsiębiorstwo otrzymuje certyfikat ważny na okres jednego roku.

Kluczowe znaczenie w przetwórstwie ekologicznym ma surowiec, który zgodnie z obowiązującymi regulacjami, musi pochodzić z certyfikowanych upraw krajowych bądź z importu. W tym ostatnim przypadku istnieje obowiązek uzyskania potwierdzenia wydanego przez Główny Inspektorat Jakości Handlowej Produktów Rolno-Spożywczych (IJHPRS), że surowiec powstał w systemie produkcji ekologicznej. Wytworzony produkt musi zawierać 95% surowców ekologicznych, a pozostałe 5% mogą stanowić inne składniki dopuszczone do przetwórstwa. Rozporządzenie nr 889/2008 zawiera listę dopuszczalnych w takim przypadku składników. W przetwórstwie nie mogą być stosowane substancje wspomagające, takie jak barwniki, konserwanty i przeciwutleniające. Mogą być stosowane metody mechaniczne, fizyczne i fermentacyjne, natomiast wyklucza się stosowanie napromieniowania żywności.

Rozwój przetwórstwa ekologicznego jest jednym z ważniejszych czynników determinujących poprawę strony podaży rynku żywności ekologicznej [Sliwowska 2012]. Od wielu lat jest ono słabym ogniwem ekologicznej gospodarki żywnościowej. Przyczyn tych słabości należy upatrywać po stronie produkcji surowców ekologicznych, jak również po stronie samego przetwórstwa. Producenci rolni wskazują najczęściej brak dostatecznej liczby przetwórci jako jedną z przyczyn trudności ze zbytem niektórych produktów, np. mleka. Z kolei przetwórcy główne bariery niskiego poziomu produkcji upatrują w braku surowca ekologicznego. Natomiast rynek żywności ekologicznej oczekuje większego zróżnicowania asortymentowego, zwłaszcza w sytuacji rosnącego i nie w pełni zaspokojonego popytu, w szczególności na produkty przetwórstwa mleczarskiego, mięsnego i wyrobów cukierniczych.

Chociaż liczba przetwórci ekologicznych w ostatnich latach wzrosła, to jednak w niewielkim stopniu sprostały one oczekiwaniom producentów rolnych i konsumentów. W ciągu ostatnich dziesięciu lat (2005-2014) liczba przetwórci wzrosła niemal pięciokrotnie z 99 do 484, ale tylko część z nich wykazywała produkcję [IJHARS 2015]. Większość zajmuje się przetwórstwem owoców i warzyw, ponieważ są one stosunkowo najłatwiej dostępne z uwagi na istnienie stosunkowo dużej liczby gospodarstw ekologicznych zajmujących się ich uprawą [Nowak, Szewczyk 2015]. Natomiast zdecydowanie mniej jest przetwórci mięsa i ubojni, ponieważ produkcja zwierzęca w tych gospodarstwach jest mała i skoncentrowana głównie w województwach podlaskim i małopolskim. Lepiej przedstawia się sytuacja w produkcji mleka, ale jego przetwórstwo nie jest

dostatecznie rozwinięte. Dlatego na rynku odczuwalny jest niedobór wysoko przetworzonych wyrobów mlecznych typu jogurty, kefir i serki homogenizowane.

Poziom produkcji ekologicznej jest stosunkowo niski, w 2014 roku w przetwórstwie mleka i wyrobów sera wyniósł on 1093 t, warzyw i owoców 383 925 t, a przemiału zbóż 4204 t. W stosunku do 2013 roku nastąpił spadek przetwórstwa warzyw i owoców o niemal 46%, a przemiału zbóż o 14% [IJHRS... 2015].

Material i metodyka badań

W 2016 roku przeprowadzono badania wśród przetwórców ekologicznych w celu określenia ich podstawowych charakterystyk oraz mocnych i słabych stron. Badania przeprowadzono wśród 75 przetwórców ekologicznych z wykorzystaniem standaryzowanego kwestionariusza ankietowego.

Zdecydowana większość badanych podmiotów, tj. 84% powstała po 2004 roku, co wynikało z możliwości pozyskania wsparcia finansowego na modernizację przedsiębiorstw przemysłu spożywczego, jakie pojawiły się od czasu integracji z Unią Europejską (UE). Były to głównie małe i średnie jednostki (96,2%), z niewielkim udziałem dużych podmiotów (3,8%). Wśród badanych jednostek były przedsiębiorstwa oraz ekologiczne gospodarstwa rolne zajmujące się przetwórstwem. Ze wskazanego zasięgu działalności badanych podmiotów wynika, że mają one większe powiązania z rynkiem międzynarodowym (52,7% wskazań) niż krajowym (45,9%) i lokalnym (16,2%), co świadczy o proeksportowej orientacji przetwórstwa ekologicznego.

Wyniki badań

Większość z badanych podmiotów, tj. 80% prowadziła jednocześnie przetwórstwo surowców ekologicznych oraz nieekologicznych. W jednostkach prowadzących przetwórstwo konwencjonalne i ekologiczne, udział tego ostatniego był niewielki, w co drugim przedsiębiorstwie kształtował się na poziomie nieprzekraczającym 10%, a w co dziesiątym wyniósł 50% i więcej.

Tabela 1. Udział przetwórstwa ekologicznego w przetwórstwie ogółem (ujęcie ilościowe)

Table 1. The share of organic food processing in total processing (quantification)

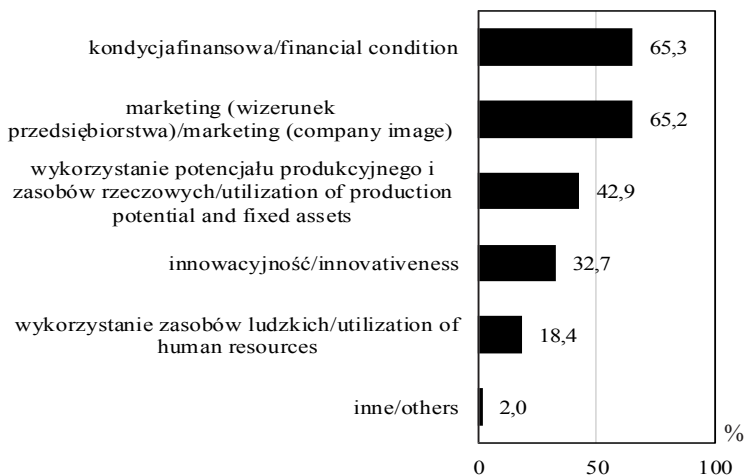
Wyszczególnienie/ Specification	Udział/Share [%]					
	0-10	11-20	21-30	31-40	41-50	51 i więcej/ 51 and more
Rozkład odpowiedzi/Distribution of answers	53,3	13,3	10,0	8,3	5,1	10,0

Źródło: badania własne

Source: own study

Podjęcie przetwórstwa ekologicznego można uznać za atut i silną stronę badanych jednostek, ponieważ dywersyfikacja produkcji nie tylko ogranicza ryzyko gospodarcze i zwiększa efektywność wykorzystania istniejącego potencjału, ale również stwarza możliwości wchodzenia na nowe rynki zbytu. Z przeprowadzonych badań wynika, że wśród motywów podjęcia przetwórstwa ekologicznego na pierwszym miejscu znalazło się zdobycie nowych rynków zbytu (76,4% wskazań), natomiast na drugim poprawa konkurencyjności (63,9%). Stosunkowo niewielki odsetek badanych wśród motywów wskazał na dywersyfikację ryzyka (9,7%). Przy czym znaczenie tych motywów było nieco inne w przypadku jednostek powstałych w latach 1996-2003 i powstałych po 2004 roku. O ile dla tych pierwszych większe znaczenie miało zdobycie nowych rynków zbytu, o tyle dla drugich, poprawa konkurencyjności.

Badane podmioty zajmowały się głównie przetwórstwem owoców i warzyw oraz w niewielkim stopniu przetwórstwem pozostałych grup produktów. Niski poziom przetwórstwa znajduje odzwierciedlenie w zaopatrzeniu rynku żywności ekologicznej, na którym poza produktami przetwórstwa owocowo-warzywnego oraz częściowo zbożowego, w grupie pozostałych pro-

Rysunek 1. Wpływ przetwórstwa ekologicznego na poprawę wybranych obszarów działalności (badani mogli wskazać więcej niż jedną odpowiedź)

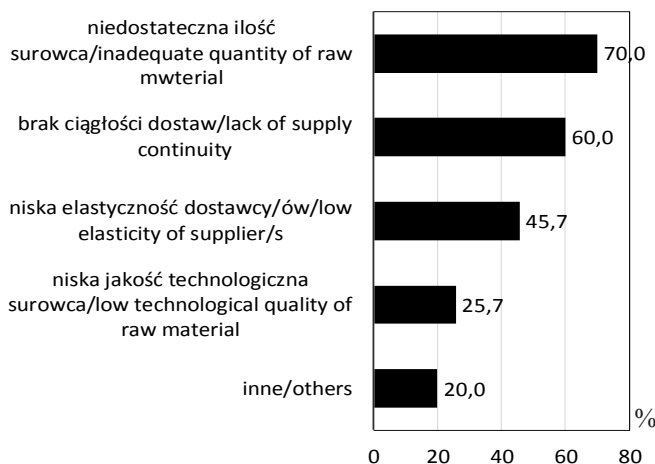
Figure 1. The influence of organic food processing on improvement of selected areas of activity (respondents were allowed to choose more than one option)

Źródło: badania własne

Source: own study

duktów znaczący udział stanowią artykuły pochodzące z importu. Luka podażowa w zakresie pozostałych produktów przetwórstwa uzupełniana jest głównie importem z Niemiec. W sytuacji rosnącego popytu konsumpcyjnego na żywność ekologiczną świadczy to o niewykorzystanych możliwościach przetwórstwa oraz słabości dwóch grup podmiotów: producentów rolnych oraz przetwórców. Znajduje to także potwierdzenie w opinii badanych respondentów. W wyniku podjęcia przetwórstwa ekologicznego w większym odsetku badanych podmiotów odnotowano poprawę kondycji finansowej (65,3%) oraz wizerunku (65,2%) niż lepsze wykorzystanie potencjału produkcyjnego i zasobów rzeczowych (42,9%).

Słabsze efekty w zakresie wykorzystania potencjału produkcyjnego są spowodowane, zdaniem przetwórców, niedostatecznym poziomem podaży surowców ekologicznych. Wskazane przez większość z nich dwie główne słabe strony dostaw surowców ekologicznych, to niedostateczna ilość surowca (70% wskazań) i brak ciągłości dostaw (60% wskazań).

Rysunek 2. Słabe strony dostaw surowców dla przetwórstwa ekologicznego (badani mogli wskazać więcej niż jedną odpowiedź)

Figure 2. Weaknesses of raw materials supplies for organic food processing (respondents were allowed to choose more than one option)

Źródło: badania własne

Source: own study

Dostępność surowca jest jednym z najważniejszych kryteriów wyboru dostawców. Zajmuje ono drugie miejsce pod tym względem (76,7% wskazań), po jakości surowca (93,2%), a przed poziomem cen (61,6%) i odległością dostaw (24,7%). Zdecydowana większość przetwórców (82,4%) współpracowała z więcej niż trzema dostawcami, co było spowodowane trudnościami w pozyskaniu określonej ilości surowca od jednego producenta. Dodatkowym problemem było duże rozproszenie gospodarstw ekologicznych i związana z tym niedostateczna elastyczność reagowania na dodatkowe zamówienia. Jednak z drugiej strony, z badań prowadzonych wśród rolników ekologicznych wynika, że z uwagi na trudności ze zbytem swoich produktów, także do przetwórstwa, część z nich sprzedaje swoje produkty po cenie produktów konwencjonalnych. Trudności występujące we wzajemnym dostosowaniu strony surowcowej i przetwórczej świadczą o potrzebie tworzenia pogłębionych form współpracy, które mogłyby przyczynić się do rozwiązania tego problemu. Wydaje się że pilną potrzebą jest tworzenie grup producenckich (obecnie jest ich siedem), co jest podyktowane zarówno specyfiką produkcji surowca ekologicznego, jak również jego przetwórstwa [Pawlewicz 2009, Pawlewicz, Szamrowski 2012].

Słabą stroną dostawców i odbiorców surowców ekologicznych jest brak rozwiniętych form współpracy. Rolnicy jako dostawcy surowców ekologicznych nie mają na tyle rozwiniętej potrzeby współpracy i świadomości wynikających z tego korzyści, żeby podejmować intensywne działania zmierzające do jej sformalizowania z podmiotami przetwórstwa. Podobną postawę przyjmują przetwórcy, z których większość (65,3%) przyznaje, że nie podjęła współpracy z innymi podmiotami poza dostawcami i handlem. Tylko w sporadycznych przypadkach nawiązali oni współpracę z uczelniami (2 wskazania) oraz podmiotami zajmującymi się promocją (1 wskazanie). Skutkuje to brakiem głębszych powiązań relacyjnych pomiędzy podmiotami w różnym stopniu powiązanych z rynkiem żywności ekologicznej, co mogłoby wpłynąć na poprawę efektywności jego funkcjonowania.

Na uwagę zasługuje podejście badanych podmiotów do innowacji i działań podejmowanych w tym zakresie. Jakkolwiek rolnicy i przetwórcy ekologiczni uczestniczą w tworzeniu innowacji produktowych, procesowych i organizacyjnych, to jednak nie obejmują one sfery zachowań relacyjnych. Ich działania mieszczą się w shumpeterowskiej innowacji zamkniętej, która nie wychodzi poza podmiot gospodarczy, i nie obejmuje sieci współpracy [Domagalska-Grędyś 2016]. Dlatego wydaje się, że utrzymujące się od dłuższego czasu trudności w dostosowaniu podaży surowców do przetwórstwa wynikają m.in. z braku tego typu współpracy i wykluczają obie grupy podmiotów gospodarczych z płynących z tego tytułu korzyści [Nasalski 2006].

Podsumowanie

W ostatnich latach dokonał się znaczny wzrost liczby przetwórci ekologicznych, ale poziom produkcji jest wciąż niski. W rozwoju przetwórstwa ekologicznego kluczowe znaczenie odgrywa stan bazy surowcowej, dostępność surowca i lokalizacja dostawcy. Obecny stan rozwoju rolnictwa ekologicznego cechujący się niewielką produkcją jest jednym z kluczowych czynników ograniczających rozwój przetwórstwa ekologicznego. Dlatego zachodzi potrzeba tworzenia wśród rolników grup producenckich, co przyczyni się do lepszego dopasowania podaży surowców ekologicznych do zapotrzebowania zgłaszanego przez przetwórstwo. W przeciwnym razie na rynku żywności ekologicznej, pomimo wysokiego popytu, będzie dominował niski udział produktów przetwórstwa krajowego.

Literatura

- Domagalska-Grędyś Marta. 2016. „Kontekst innowacji w grupach producentów rolnych”. *Więś i Rolnictwo* 170 (1): 139-144.
- IJHARS. 2015. *Raport o stanie rolnictwa ekologicznego w Polsce w latach 2013-2014*. Warszawa: Inspektorat Jakości Handlowej Artykułów Rolno-Spożywczych.
- Kociszewski Karol. 2014. „Bariery i czynniki sprzyjające funkcjonowaniu gospodarstw ekologicznych w świetle wyników ogólnopolskich badań ankietowych”. *Roczniki Naukowe SERiA XVI* (2): 129-134.
- Komorowska Dorota. 2009. „Rozwój produkcji i rynku żywności ekologicznej”. *Roczniki Naukowe SERiA XI* (3): 184-186.

- Korelewska Ewa. 2009. „Kanały marketingowe wykorzystywane przez przetwórnice ekologiczne oraz ocze-
kiwania konsumentów wobec wybranych form sprzedaży”. *Roczniki Naukowe SERiA XI* (3): 189-190.
- Nasalski Zbigniew. 2006. „Integracja pionowa producentów żywności ekologicznej”. *Roczniki Naukowe
SERiA VIII* (2): 145-149.
- Nowak Mirosława Marzena, Zofia Szewczyk. 2015. „Organic farming as an innovative product supplier for
the food industry”. *Roczniki Naukowe SERiA XVII* (3): 305-306.
- Pawlewicz Adam. 2009. „Bariery funkcjonowania przedsiębiorczości zespołowej producentów ekologicznych
surowców żywnościowych”. *Roczniki Naukowe SERiA XI* (1): 336-340.
- Pawlewicz Adam, Piotr Szamrowski. 2012. „Rola grup producenckich w rolnictwie ekologicznym w opinii
właścicieli gospodarstw ekologicznych”. *Roczniki Naukowe SERiA XIV* (5): 161-163.
- Śliwowska Ewa Katarzyna. 2012. „Zaplecze surowcowe a rozwój przetwórstwa ekologicznego we wschodniej
Polsce”. *Roczniki Naukowe SERiA XIV* (5): 198-202.

Summary

The aim of the paper was to discuss the main strengths and weaknesses of organic food raw material processing. The grounds for the analysis were results of inquiry research conducted among 75 organic processors. It was found that undertaking the organic processing is an advantage and strength in the surveyed enterprises in relation to increasing and unsatisfied demand on their products. However, a weakness of the processing is a low level of production resulting from barriers on the organic farming raw material supply side as well as dispersion of suppliers. Organisation of producers' groups on the supply side and other cooperative links may in future cause reduction of the indicated barriers and better utilization of the potential of organic agriculture as a supplier of raw materials for processing.

Adres do korespondencji
prof. dr hab. Władysława Łuczka
Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu
Katedra Ekonomii
ul. Wojska Polskiego 28, 60-637 Poznań
e-mail: luczka@up.poznan.pl